

dr Mateusz A. Bonca

Uniwersytet Stosunków Międzynarodowych w Gdyni

Wybrane zasady ekonomii islamskiej a zrównoważony rozwój przedsiębiorstw Chosen principles of Islamic economics and the sustainable development of enterprises

Streszczenie: *W dyskusjach pojawia się teza, że zrównoważony rozwój to rozwój oparty na równowadze pomiędzy wymiarem gospodarczym, społecznym i środowiskiem naturalnym¹. Równowaga nie wyklucza działalności zyskowej z ekonomicznego punktu widzenia, jednak również pozostałe elementy powinny pozostawać w stanie długoterminowej stabilności. Działalność nie może zatem być „krzywdząca” dla społeczności, ani tym bardziej nie może negatywnie wpływać na środowisko naturalne, uniemożliwiając kolejnym pokoleniom korzystanie z jego zasobów. Ponieważ ekonomia islamska nazywana jest często etyczną ekonomią, celem tego artykułu jest sprawdzenie, na ile zasady ekonomii islamskiej wpisują się w zasady zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw. Czy przedsiębiorstwa działające w zgodzie z zasadami ekonomii islamskiej są jednocześnie prowadzone z zachowaniem równowagi płaszczyzny gospodarczej, społecznej i ekologicznej w wyżej przyjętym rozumieniu, czy też ewentualna równowaga jest inaczej rozumiana niż w kręgu kultury zachodniej?*²

Abstract: *Also a thesis that a sustainable development is the development based on the balance is turning up at discussions between the economic, social dimension and the natural environment. The balance doesn't exclude profitable activity from an economic point of view, however remaining elements should also remain in the state for the long-term stability. Activity cannot and so be „hurting” for the community, neither all the more cannot negatively affect the natural environment, preventing next generations from using his resources. Since Islamic economics is often called ethical economics, an inspection is a purpose of this article, to what extent principles of Islamic economics are becoming part of principles of the sustainable development of enterprises. Whether operating enterprises in accordance with principles of Islamic economics simultaneously are run with keeping their balance of economic, social and ecological plain in the higher accepted understanding, whether the possible balance differently is also understood than in the range of the west culture?*

¹ M. Keating, *Szczyt Ziemi. Globalny program działań* (wersja polska publikacji „The centre for our common future”), Agenda informacyjna "GEA" Sp. z o.o., Warszawa 1994.

² W artykule wykorzystano fragmenty książki autora pod tytułem *Islamskie instrumenty finansowe*, Warszawa 2010.

Wstęp

Od lat 70. XX wieku, niedługo po rozpoczęciu się kryzysu naftowego, znacznego tempa nabral rozwój nowego rynku, nowej ekonomii, której zasady są odmienne od tradycyjnych zasad ekonomii zachodniej. Ekonomia ta, to ekonomia islamska, a jej centrum stanowi Bliski Wschód oraz kilka krajów Dalekiego Wschodu (między innymi Malezja i Indonezja). Mimo że zasady ekonomii islamskiej mają swoje źródła w islamie, którego początki datują się na VII wiek n.e., to dynamiczny wzrost zainteresowania i autentyczne odrodzenie jej zasad wiąże się bezpośrednio z ruchami modernizmu i neożywienia islamu z początku XX wieku. Ruchy te zostały wzmocnione znacznym napływem kapitału finansowego do państw zasobnych w złoża ropy naftowej w drugiej połowie ubiegłego wieku.

Wówczas też nastąpiła znaczna aktywizacja zarówno praktyków, jak i teoretyków ekonomii i finansów. Pojawiły się pierwsze instytucje finansowe, których działania było prowadzone zgodnie z zasadami i ograniczeniami wyznaczonymi przez islam. Ponieważ jednak zasady ekonomii islamskiej i ich aplikacja w codziennej działalności wymagają głębokiego zrozumienia istoty i filozofii islamu, wzrosło również zainteresowanie studiami nad Szariatem i badaniem zastosowania jego zasad i norm w codziennej aktywności przedsiębiorstw.

Jednocześnie, od lat 70. zeszłego wieku, a dokładniej – od czasu konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 roku, rozpoczęła się burzliwa światowa dyskusja na temat zrównoważonego rozwoju, między innymi w kontekście wyznaczenia nowej roli organizacji międzynarodowych w dziedzinie ochrony środowiska. Kilkanaście lat później, w raporcie Komisji ONZ do Spraw Środowiska i Rozwoju, zatytułowanym „Nasza Wspólna Przyszłość” z 1987 roku (tzw. Brundtland's Report) po raz pierwszy oficjalnie zdefiniowano „zrównoważony rozwój” jako „zaspokajanie potrzeb obecnych pokoleń, bez naruszenia możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania swoich potrzeb”³.

Kolejne lata, aż do dnia dzisiejszego, to ewolucja pojęcia zrównoważonego rozwoju, która ostatecznie wydaje się zmierzać w kierunku ustalenia znaczenia tego pojęcia, jako „rozwoju społecznego i gospodarczego przedsiębiorstw, umożliwiającego dzisiejsze realizowanie aspiracji i osiąganie zysków, bez naruszania możliwości realizowania aspiracji i osiągania zysków w przyszłości”⁴.

Zasady i zakazy ekonomii islamskiej

Podstawowe zasady ekonomii islamskiej są uznane za niezienne, oparte na Koranie i Szariacie. Pozostają niemodyfikowalne niezależnie od

³ M. Taniewski, Wykład z okazji inauguracji roku akademickiego 1996/1997 w Politechnice Śląskiej w Gliwicach. [online], <http://www.kbn.gov.pl/pub/kbn/sn/archiwum/9605/01.html>, dostęp 2004-03-16.

⁴ A. Witek-Crabb, *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw – więcej niż ekorozwój*, [w:] *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw a relacje z interesariuszami*, H. Brdulak (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005, s. 561-568.

regionu świata, w którym są stosowane i czasu, w którym się z nich korzysta. Oczywiście zależnie od regionalnej sytuacji system finansowy i gospodarka mogą działać w różny sposób, lecz główne zasady pozostają niezmiennie jednoznacznie pozwalając zidentyfikować system ekonomiczny jako islamski.

W związku ze zróżnicowaniem państw pod względem gospodarczym, różnorodnością regionów i krajów oraz dyskusji filozoficzno-doktrynalnych nie uzgodniono dotąd jednej, uniwersalnej definicji ekonomii islamskiej. Wydaje się jednak, że udaną próbą ustalenia znaczenia owego pojęcia z punktu widzenia kultury islamu jest propozycja Zamira Iqbala oraz Abbasa Mirakhora: „Ekonomia islamska to zbiór instytucji, tj. formalnych i nieformalnych zasad postępowania oraz ich sposób egzekwowania, zaprojektowany przez Dającego Prawo, tj. Allaha poprzez zasady opisane w Koranie, wyjaśnione i dostosowane do codziennego użycia w Sunnie Proroka Muhammada oraz rozszerzony na nowo pojawiające się sytuacje przez *ijtihad*, by zarządzać alokacją rzadkich zasobów, produkcją i wymianą dóbr oraz usług, jak i dystrybucją dochodów oraz bogactwa z nich wynikającego”⁵.

Powyższa definicja silnie podkreśla zależność ekonomii od religii oraz przekazów religijnych i interpretacji rozszerzających „*ijtihad*”⁶. Fundamentalne zasady formalne i nieformalne ekonomii oraz sposoby ich egzekwowania dla wszystkich rynków islamskich są standardowe i tożsame. Cechą kultury islamu jest uniwersalizm. Należy owe zasady głębiej przeanalizować, ponieważ w ich zrozumieniu leży klucz do ustalenia istoty islamskich instrumentów finansowych oraz możliwości ich odpowiedzialnego wykorzystania do zarządzania konwencjonalnymi przedsiębiorstwami.⁷

Zasadami tymi są:

1. Ochrona własności,
2. Obowiązek pracy,
3. Przejrzystość i zaufanie w stosunkach między kontrahentami,
4. Konkurencja i współdzielenie ryzyka.⁸

Drugą stroną wyżej wymienionych obowiązków tworzą dwa fundamentalne zakazy:

1. Zakaz naliczania i pobierania odsetek,

⁵ Z. Iqbal, A. Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance, Theory and Practice*, John Wiley & Sons (Asia), Singapore 2007, s. 32 (tłum. własne). Ta filozofia jest wyrażana w podstawowych aktach normatywnych wielu państw muzułmańskich. Na przykład artykuł 2 Konstytucji Republiki Islamskiej Iranu stanowi: „Ustrój Republiki Islamskiej oparty jest na następujących dogmatach wiary: 1) Wierze w jedynego Boga (zawartej w formule: „Nie ma boga prócz Boga”), w Jego najwyższą władzę i prawodawstwo oraz poddanie się Jego woli. 2) Na Boskim Objawieniu i Jego zasadniczej roli w prawodawstwie [...]”. Całość przełożonego na język polski dokumentu w: Stolarczyk M., Iran, państwo i religia, Warszawa 2001.

⁶ M. El-Gamal, *Islamic Finance. Law, Economics and Practice*, Cambridge University Press, New York 2006, s. 28-30.

⁷ A.S. Rosly, *Critical Issues on Islamic Banking and Financial Markets*, Authorhouse, Bloomington 2005, s. 6 i nast.

⁸ I. Warde, *Islamic Finance in the Global Economy*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2001, s. 38.

2. Zakaz wykorzystywania przewagi nad konkurentem do budowania niekorzystnej dla niego współpracy.

Dla celów tego artykułu, który sygnalizuje jedynie potrzebę dalszych, pogłębionych badań komparatystycznych, wybrane zostały do wstępnych porównań z ideami zrównoważonego rozwoju dwie z głównych zasad ekonomii islamskiej. Po pierwsze, zasada przejrzystości i zaufania w stosunkach między kontrahentami oraz po drugie, zasada konkurencji i współdzielenia ryzyka. W skrócie przedstawione zostaną również dwa fundamentalne zakazy - riba i gharar, które także mają znaczny wpływ na charakter i kierunek rozwoju przedsiębiorstw islamskich.

Przejrzystość i zaufanie w stosunkach między kontrahentami

W surze 5 werset 1 Koranu czytamy: „O wy, którzy wierzycie! Bądźcie wierni zobowiązaniom![...]”⁹. Ten wers określa jedną z fundamentalnych zasad ekonomii islamskiej. Jest nią przejrzystość stosunków między kontrahentami, której podstawowym warunkiem jest zaufanie¹⁰.

Zaufanie w islamie jest uważane za najważniejszy element kapitału społecznego, podstawę do budowania relacji między ludźmi oraz między człowiekiem i Allahem. Koran wielokrotnie podkreśla, że podstawową cnotą człowieka jest zachowywanie się w sposób zgodny z zasadami w nim określonymi oraz w sposób przewidywalny dla innych. Bardzo ważne jest wywiązywanie się w pełni ze składanych obietnic, a co za tym idzie, budowanie u innych poczucia zaufania do siebie.

Kapitał zaufania w każdej kulturze pozwala na współpracę, motywuje i łączy ludzi, usprawnia komunikację, tworzy atmosferę otwartości. Wydaje się, że konieczność budowy zaufania jest wartością uniwersalną w biznesie i to właśnie zaufanie staje się źródłem przewagi konkurencyjnej. Zaufanie podtrzymuje istnienie rynków i zachęca do uczestnictwa w transakcjach¹¹.

Zaufanie umacnia długoterminową równowagę gospodarczą i społeczną. Przewidywalność przyszłych działań oraz stabilność zachowań w relacjach między przedsiębiorcami, między pracodawcą a pracownikiem, a także między przedsiębiorstwami a ich klientami pozwala wszystkim stronom, uczestnikom rynku, na bezpieczne i długoterminowe planowanie aktywności. W rezultacie – jeśli zasada zaufania jest rzeczywiście realizowana,

⁹ Koran 5:1.

¹⁰ Por. szeroko na temat roli zaufania w kulturze zachodniej w: Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007, por. też Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Ossolineum, Warszawa-Wrocław 1997 oraz na temat zaufania jako podstawowego uwarunkowania przewagi konkurencyjnej: Koźmiński A.K., *Zarządzanie w warunkach niepewności*, PWN, Warszawa 2004, 142 i nast.

¹¹ Zaufanie inwestorów do zachodniej gospodarki rynkowej obejmuje kilka płaszczyzn, tj. zaufanie do funkcjonowania rynku (przejrzystość rynku), zaufanie do uczestników rynku (ich uczciwość), zaufanie do regulacji i instytucji nadzorujących rynek oraz wiarę w możliwość zyskowego inwestowania. Por. Gasparski W. (red.), *Uczciwość w świecie finansów*, Warszawa 2004, por. też Szablewski A., *Migracja kapitału w globalnej gospodarce*, Difin, Warszawa 2009, ss. 424-439.

wówczas można uznać, że jeden z ważnych postulatów działania na rzecz zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego jest spełniony.

Dobra konkurencja

Ekonomia islamska, podobnie jak zachodnia, zakłada istnienie konkurencji wśród uczestników rynku. Koran wskazuje jednak na dwie odmiany konkurencji – „dobrą” i „złą”. „Dobra” prowadzi do poprawienia bytu nie tylko jednostki, ale i całego społeczeństwa. Wyraża ją werset 2 sury 5 Koranu: „Wspomagajcie się wzajemnie w pobożności i bogobojności!”¹².

Konkurencja „zła” prowadzi do zwiększania stanu posiadania jednostki kosztem innych członków społeczności. Wyraża ją między innymi werset 2 w surze 5 Koranu: „Ale nie wspomagajcie się wzajemnie w grzechu i wrogości!”¹³.

Celem muzułmanów jest takie konstruowanie współpracy oraz konkutowanie na rynku z innymi jego uczestnikami, aby zachowana została zasada zaufania i przejrzystości współpracy dla kontrahenta. Niedopuszczalne jest, aby jedna ze stron kontraktu była niedostatecznie poinformowana o warunkach umowy, a zwłaszcza żeby ich nie rozumiała oraz nie wiedziała o innych okolicznościach, które mają wpływ na tę umowę. W związku z tym, że niedopuszczalne jest wykorzystywanie asymetrii informacyjnej do budowania transakcji, oczywiste staje się, że podstawowym warunkiem konkutowania jest wypracowywanie efektywniejszych od innych metod wykorzystywania zasobów naturalnych do wytwarzania dóbr i usług. Konkurencja ma na celu jedynie zdrową stymulację poszczególnych jednostek do opracowywania nowych technik produkcji¹⁴.

Konkurencja na rynku nie powinna prowadzić do osłabiania solidarności i spójności społeczności, a jedynie usprawniać wykorzystanie dostępnych zasobów i doprowadzać do coraz większego bogactwa wytwarzanego oraz będącego w dyspozycji społeczności.

Czy zatem i ta reguła islamskiej ekonomii stoi na straży zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw? Można uznać, że tak, ponieważ nakazuje budowanie dobrych stosunków między przedsiębiorcami i wymusza relacje, które mają prowadzić do zwiększania stabilności gospodarek, poprzez eliminację agresywnej i destrukcyjnej konkurencji. Promowany jest „zdrowy” rozwój przedsiębiorstw w oparciu o wypracowywane przez nie coraz lepsze, skuteczniejsze metody wytwarzania produktów lub oferowania usług. W rezultacie rynek i poszczególne jednostki mają zmierzać ku rozwojowi opartemu na silnych i bezpiecznych fundamentach ich działalności.

---

¹² Koran 5:2.

¹³ Koran 5:2.

¹⁴ Z. Iqbal, A. Mirakhor, op.cit., s. 43.

Współdzielenie ryzyka

Najważniejszą jednak zasadą, wyraźnie różną od reguł ekonomii zachodniej, jest zasada współudziału każdej ze stron transakcji w ryzyku owej transakcji¹⁵.

Niedopuszczalne jest uzyskiwanie zysku bez poniesienia ryzyka. Jednostka, chcąc osiągnąć zysk i w tym celu organizująca transakcję, musi mieć na uwadze, że transakcja będzie dopuszczalna w myśl ekonomii islamskiej tylko pod warunkiem, że obie strony tej transakcji będą obciążone ryzykiem poniesienia straty. Oznacza to, że niedopuszczalne są transakcje ze z góry określonym zyskiem dla jednej ze stron¹⁶. Zgodnie z zasadami szariatu strony transakcji zawsze muszą dzielić między siebie zarówno zyski, jak i straty, które z danego przedsięwzięcia mogą wynikać. Dzięki takiemu rozwiązaniu każda ze stron zaangażowanych w dane przedsięwzięcie dąży do jak najefektywniejszego jego wykonania. Ich wynagrodzenie (zysk) jest bezpośrednio zależne od wyników finansowych danego projektu¹⁷.

Zasada ta ma bezpośredni wpływ na kształt stosunków między przedsiębiorcami. Niedopuszczalne jest bowiem organizowanie transakcji czy współpracy, która jest tylko dla jednej ze stron w pełni zabezpieczona. Co więcej, reguła ta uniemożliwia wykorzystanie wielu konwencjonalnych, zachodnich instrumentów finansowych, takich jak instrumenty pochodne służące do minimalizacji ryzyka działalności, czyli tak zwane instrumenty *hedgingowe*.

I tu także można uznać, że zasada ekonomii islamskiej sprzyja zrównoważonemu rozwojowi, ponieważ wspiera wzrost gospodarczy oparty na efektywnej współpracy między przedsiębiorcami, odrzucając możliwość działania spekulacyjnego i uzyskiwania zysków bez ponoszenia odpowiedniego ryzyka. Co więcej, cały rozwój, to rozwój rzeczywisty, a nie „papierowy”. Ograniczone możliwości korzystania z rynków pochodnych powodują, że działania przedsiębiorstw ograniczają się do sfery materialnej, pierwotnej.

¹⁵ „W języku arabskim *risq* – znaczy los, dopust boży [...] w języku angielskim *risk* oznacza niebezpieczeństwo lub możliwość, że zdarzy się coś złego. Równocześnie w języku angielskim używane jest słowo *hazard*, które jest synonimem ryzyka, niebezpieczeństwa lub potencjalnego źródła niebezpieczeństwa” por. szeroko na temat pojęcia ryzyka w kulturze Zachodu np. w: Kaczmarek T.T., *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Difin, Warszawa 2008, s. 51; na temat pojmowania ryzyka w europejskim kręgu kulturowym porównaj na przykład w: Madej Z., *Poglądy na ryzyko w europejskim kręgu kulturowym* [w:] Kuc B.R. (red), *Zarządzanie ryzykiem – wyzwania XXI wieku*, WSZiP, Warszawa 2007. Prawna definicja ryzyka określa je jako niebezpieczeństwo powstania szkody, obciążające poszkodowanego niezależnie od jego winy.

¹⁶ Szerzej na ten temat por. na przykład w: I. Warde, *Islamic Finance in the Global Economy*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2001; Haque Z., Riba, *The Moral Economy of Usury, Interest and Profit*, Ikraq, Kuala Lumpur 1995.

¹⁷ Por. na przykład: Iqbal Z., Mirakhor A., *An Introduction to Islamic Finance, Theory and Practice*, John Wiley & Sons (Asia), Singapore 2007, s. 112 i nast.

Riba, czyli zakaz lichwy

Doktrynalna definicja terminu *riba* nastręcza wielu problemów, i to bynajmniej nie ze względu na brak źródeł traktujących na jego temat, a raczej na ich mnogość oraz wielość różnych ujęć i sposobów rozumienia przez poszczególnych badaczy¹⁸. Słowo *riba* tłumaczone bezpośrednio na język polski oznacza zarówno „odsetki”, jak i „lichwę”.¹⁹ Z uwagi na tę dwuznaczność, nie tylko w języku polskim, zasadnicze znaczenie ma przyjęcie precyzyjnego znaczenia słowa *riba*²⁰.

W literaturze i praktyce mamy do czynienia z dwoma dominującymi sposobami rozumienia *riba*.

W pierwszym przypadku *riba* rozumiana jest jako jakikolwiek wzrost sumy, która ma być zwrócona pożyczkodawcy, naliczony na pożyczkę ponad jej kapitał, czyli sumę, która została pożyczkobiorcy w momencie zawierania umowy wydana²¹.

Drugie rozumienie jest nieco szersze. Otóż za *riba* uważa się działalność pożyczkodawcy polegającą na wykorzystaniu znajdującego się w gorszej sytuacji ekonomicznej pożyczkobiorcy. Uznaje się za niedozwolone powiększanie swojego majątku (bogactwa) poprzez wymaganie spłacania odsetek od pożyczek od słabszych ekonomicznie jednostek. Zwolennicy takiego rozumienia *riba* twierdzą, że należy wziąć pod uwagę moralne intencje Koranu, które ich zdaniem miały zapewnić biedniejszym pewien stopień bezpieczeństwa, a mianowicie miały uniemożliwić wykorzystywanie ich złej sytuacji przez bogatych członków społeczeństwa²².

Szczególną drugą definicją jest bliska koncepcji zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw, ponieważ eliminuje możliwość wykorzystywania

¹⁸ S. Al-Fawzan, *A summary of Islamic Jurisprudence*, Al-Maiman Publishing House, Riadth 2005, tom 2, s. 35 i nast.

¹⁹ Szerzej na temat pieniądza i lichwy w ujęciu historycznym z uwzględnieniem zasad chrześcijaństwa, judaizmu i islamu por. w: Morawski W., *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, TRIO, Warszawa 2002, s. 37 i nast.; por. poglądy A. Smitha wspierającego prawo antyli-chwiarskie i pozostające w opozycji do nich poglądy J. Benthama, który napisał pamflet „Obrona lichwy”, por. szerzej na ten temat Żyżyński J., *System finansowy a gospodarka realna: między służebnością a wyobcowaniem* (w:) „*Ekonomista*” 2006, nr 4, s. 534 i nast.

²⁰ M.El-Gamal, *Islamic Finance. Law, Economics and Practice*, Cambridge University Press, New York 2006, s. 49 oraz Bonca M., *Rynek islamskich instrumentów finansowych a konwencjonalne metody analizy i wyceny przedsiębiorstw*, niepublikowana praca magisterska, SGH, Warszawa 2004.

²¹ Z. Iqbal, A.Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance, Theory and Practice*, John Wiley & Sons (Asia), Singapore 2007, s. 56; Karwowski J., *Uwagi na temat bankowości islamskiej*, „Bank i Kredyt” 2005, nr 9, s.67. W systemie gospodarki rynkowej odsetki stanowią z reguły postać wynagrodzenia za korzystanie z kapitału wierzyciela. Odsetki to wynagrodzenie za korzystanie z pieniędzy lub rzeczy oznaczonych co do gatunku, ustalane w zależności od wartości oraz czasu korzystania z cudzego kapitału. Odsetki mają zawsze postać świadczeń okresowych i są świadczeniem ubocznym. Oznacza to, że jeżeli nie istnieje świadczenie główne, nie istnieje podstawa do pobierania odsetek. Odsetki mogą także pełnić funkcję odszkodowania (odsetki za opóźnienie) oraz funkcję waloryzacyjną. Por np. Czachórski W. i inni, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 190-193.

²² Z. Haque, *Riba. The Moral Economy of Usury, Interest and Profit*, Ikraq, Kuala Lumpur 1995, s. 2 i nast. oraz 46 i nast.

przewagi kapitałowej nad przedsiębiorcami w celu maksymalizacji zysków. Stymuluje współpracę pomiędzy jednostkami wspierając długookresową, konstruktywną i wspólną działalność gospodarczą i społeczną.

Gharar

Oprócz *riba* jest jeszcze jeden zakaz, silnie zakorzeniony w szariacie i uważany przez badaczy Koranu za drugie główne ograniczenie narzucone na uczestników rynku islamskiego.²³ Ponieważ rynek ten w swoich założeniach ma być rynkiem działającym na zasadach równości wszystkich jego uczestników, dlatego dostęp do informacji analogicznie powinien być również taki sam. Stąd też w szariacie pojawia się termin *gharar*, który można przetłumaczyć na język polski jako „oszustwo”.²⁴

Znawca zagadnień szariatu Ibn Al-Arabi twierdzi, że *gharar* należy interpretować jako nawiązywanie współpracy z innymi członkami społeczności w sposób niezgodny z szariatem, a w rezultacie osiąganie korzyści materialnych kosztem swoich kontrahentów w sposób nieuprawniony.²⁵ Oznacza zachowanie podmiotu polegające na wykorzystywaniu swojej przewagi nad współpracującymi stronami i budowaniu z nimi niekorzystnych dla nich relacji.²⁶ To pierwszy typ *gharar*.

Drugim typem *gharar* jest zachowanie podmiotu polegające na budowaniu relacji umownej z drugą stroną, w której przedmiotem transakcji jest towar lub usługa, nad którą w chwili zawierania kontraktu żadna ze stron nie ma i nie może mieć kontroli. Takie transakcje są niedozwolone ze względu na brak możliwości wyegzekwowania umówionych warunków. Na przykład – transakcja opiewająca na dostarczenie żywego ptaka, który lata na wolności lub ryby pływającej w rzece.²⁷

Czy można zatem powiedzieć, że zakaz *gharar* pomaga w zrównoważonym rozwoju? Wydaje się, że tak, bowiem oba rozumienia *gharar* zakazują działań, które mogą mieć destabilizujący wpływ na przedsiębiorcę i społeczeństwo poprzez destrukcyjne działanie uczestników rynku zarówno względem siebie, jak i swoich klientów. Ograniczanie takiej działalności wspiera rozwój silnej gospodarki oraz jej długookresową równowagę.

²³ Z. Iqbal, A. Mirakhor, op.cit., s. 67.

²⁴ M. El-Gamal, *Islamic Finance. Law, Economics and Practice*, Cambridge University Press, New York 2006, s. 59.

²⁵ Ibn al-'Arabi Abu Bakr Muhammad b. 'Abd Allah, *Ahkam al-Quran*, Dar al-Ma'rifa, Beirut 1972, tom I oraz Warde I., *Islamic Finance in the Global Economy*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2001, s. 59 i nast.

²⁶ A.S. Rosly, *Critical Issues on Islamic Banking and Financial Markets*, Authorhouse, Bloomington 2005, s. 69-72.

²⁷ Przedmiot umowy w myśl zasad szariatu musi być precyzyjnie określony – nie ma możliwości szczegółowego określenia cech ptaka (na przykład koloru upierzenia czy kształtu dzioba). Jednocześnie nie ma pewności, czy ptak nie odleci i czy jego złapanie będzie w ogóle możliwe.

Podsumowanie

Zasady ekonomii islamskiej nie stoją w opozycji do koncepcji zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw. Wskazane powyżej wybrane zasady i zakazy podkreślają filozofię rozwoju ekonomii w myśl Szariat, jako rozwoju opartego o przejrzyste zasady, konstruktywną konkurencję, współdzielenie zysków i strat, zakaz lichwy oraz wykorzystywania przewagi nad partnerami biznesowymi. Przestrzeganie owych zasad pozytywnie wpływa na utrzymywanie równowagi gospodarczej i społecznej.

Zasada zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw odnosi się również do równowagi ekologicznej. Także w tym zakresie można odnaleźć odniesienia w ekonomii islamskiej, między innymi w stosunku do specyficznie rozumianej zasady ochrony własności.

Za właściciela wszystkich dóbr (aktywów) uznaje się Allaha, który przekazuje je w użytkowanie społeczności oraz indywidualnym jednostkom.²⁸ Zasoby te mają być, w zgodzie z obowiązkiem wykonywania pożytecznej i efektywnej pracy, wykorzystywane zgodnie z ich przeznaczeniem i w stopniu koniecznym do wykonania danego zadania. Działania jednostek nie mogą mieć na owe aktywa destruktywnego wpływu. Zasoby, w tym zasoby naturalne, muszą zatem pozostawać „zadbane”. W efekcie postulat ekologicznego zachowania również znajduje odzwierciedlenie w ekonomii islamskiej.

Powyżej wskazane zależności zostały zaledwie zasygnalizowane, jednak bez wątpienia ekonomii islamskiej są bliskie zasady rozwoju z zachowaniem równowagi gospodarczej, społecznej i ekologicznej. Inne w pewnym stopniu rozumienie tych zasad jest uwarunkowane kulturowo i religijnie i powinno być przedmiotem dalszych pogłębionych badań komparatystycznych.

Bibliografia

- Brdulak H. (red.), *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw a relacje z interesariuszami*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005.
- El-Gamal M., *Islamic Finance. Law, Economics and Practice*, Cambridge University Press, New York 2006.
- Iqbal Z., Mirakhor A., *An Introduction to Islamic Finance, Theory and Practice*, John Wiley & Sons (Asia), Singapore 2007.
- Keating M., *Szczyt Ziemi. Globalny program działań* (wersja polska publikacji „The centre for our common future”), Agenda informacyjna „GEA” Sp. z o.o., Warszawa 1994.
- Rosly A.S., *Critical Issues on Islamic Banking and Financial Markets*, Authorhouse, Bloomington 2005.
- Warde I., *Islamic Finance in the Global Economy*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2001.

²⁸ W kulturze zachodniej użytkowanie jest uznawane za ograniczone prawo rzeczowe i polega na prawie do korzystania z cudzej rzeczy, tj. do jej używania i pobierania pożytków; por. art. 252 polskiego kodeksu cywilnego.